

Michał Włodarczyk

Problemy migracji zarobkowej w Azji Centralnej w ujęciu gospodarczym i społecznym

Wprowadzenie

Migracja zarobkowa jako zjawisko przyczyniające się do rozwoju państw przyjmujących migrantów oraz będące źródłem znacznych przychodów z przekazów pieniężnych do krajów wysyłających¹, jest jednym z ważniejszych motywatorów przepływu ludności między krajami. W obliczu kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej oraz faktu, że korytarze przepływu ludzi przebiegają zarówno ze Wschodu na Zachód, z państw byłego ZSRR do krajów „starej Unii” oraz z Południa na Północ, z Maghrebu i Bliskiego Wschodu do Europy Południowej, zrozumiałe jest, że temat migracji podejmowany jest w literaturze niezwykle często, prowadzone są także obszerne statystyki dotyczące ruchu intraunijnego i zewnętrznego².

Symptomem europocentryzmu w podejmowanych w literaturze zagadnieniach jest fakt traktowania po macoszemu przepływów ludności na obszarze określanym w rosyjskim dyskursie jako „bliska zagranica” – kraje utworzone bądź odzyskujące niepodległość po rozpadzie ZSRR, szczególnie te, które nie mają możliwości uczestnictwa w procesie integracji europejskiej jak państwa Azji Centralnej. Relacje w obszarze bliskiej zagranicy rozpatrywane są na gruncie politycznym i militarnym, w kontekście prowadzenia przez Rosję polityki siły wobec swoich sąsiadów w duchu realistycznej teorii stosunków międzynarodowych. Stanowi to tym większy bodziec do tworzenia analiz skupiających się na czynnikach ekonomicznych i społecznych, które są kluczowe dla rozważań na temat migracji zarobkowej.

O poziomie niedocenywania tematu migracji w tym odległym od Zachodu regionie świata świadczy wypowiedź byłego prezydenta Stanów Zjednoczonych Baracka Obamy podczas wywiadu udzielonemu brytyjskiemu tygodnikowi

¹ *Labour migration*, <https://goo.gl/oQEETF> (20 VI 2017).

² Por. *Statystyki dotyczące migracji i populacji migrantów* [III 2017], <https://goo.gl/dkf8vD> (20 VI 2017).

„The Economist”: „Rosja niczego nie wytwarza. Imigranci nie ruszają do Moskwy w poszukiwaniu możliwości”³. Tymczasem Federacja Rosyjska jest trzecim państwem na świecie pod względem liczby przyjętych imigrantów po Stanach Zjednoczonych i Niemczech, a w roku 2013, przed kryzysem migracyjnym zajmowała w tej statystyce miejsce drugie⁴. Tak daleko idący brak wiedzy ze strony ówczesnego przywódcy największego mocarstwa świata może być implikacją jeszcze szerszego problemu – kwestie migracji w Azji Centralnej nadal są niedostatecznie poznane. W kontekście faktu, że państwa regionu uzyskały niepodległość dopiero w 1991 r., a także wspomnianej wcześniej peryferyjności położenia i przewagi dyskursu siły w analizach relacji zewnętrznych Federacji Rosyjskiej (Rosja a Ukraina, Rosja a Syria etc.) konieczny jest wzrost świadomości problemów regionu, który można osiągnąć dzięki przybliżeniu jego gospodarczej i społecznej specyfiki. Jest to także celem niniejszego artykułu, szczególnie wobec geopolitycznego znaczenia Azji Centralnej opartego jeszcze na klasycznej teorii Heartlandu, „serca światowej wyspy”, jaką jest ten region, będący strategicznym obszarem dla mocarstw kontynentalnych Rosji i Chin⁵ i problemów młodej państwowości państw ekwilibrujących między nimi. Migracje w ostatnich latach stały się już właściwie „buzzwordem” obecnym w mediach drukowanych i elektronicznych, i będącym tematem rozmów nie tylko zaangażowanych działaczy, ale też mieszkańców Europy zmagających się z post-prawdą dnia codziennego dotyczącą zagrożeń, jakie niesie to zjawisko. Przenosząc główny obszar analizy do Azji Centralnej można wyodrębnić wiele problemów, które nie są dostrzegalne dla europejskiego odbiorcy treści i skupić się na pojęciach, którym nie towarzyszy medialny chaos.

W artykule zostanie zaprezentowane porównanie sytuacji gospodarczej państw Azji Centralnej oraz ich wewnętrznych rozwiązań dotyczących emigracji. Na tej podstawie określone zostaną czynniki wypychania migrantów w tych krajach i dla kontrastu porównane z czynnikami przyciągania Federacji Rosyjskiej.

Zasadniczą częścią pracy będzie omówienie problemów społecznych, jakie migracja zarobkowa powoduje dla mieszkańców krajów wysyłających. To także temat podejmowany głównie tylko przez przedstawicieli nauki azjatyckiej, ponieważ migracje w Azji Centralnej charakteryzują się inherentnymi wyłącznie dla nich czynnikami, a proste stwierdzenia dotyczące migracji do USA czy krajów Europy Zachodniej nie mogą być w tym przypadku zastosowane, należy uwzględnić kulturę i relacje w regionie.

³ *An interview with the president*, „The Economist”, 2 VIII 2014, <https://goo.gl/2xnV57> (20 VI 2017).

⁴ C. Menozzi, *International Migration Report 2015 Highlights*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, s. 7.

⁵ K. Bobkowski, *Chiny w grze o dominację nad Eurazją*, „Przegląd Geopolityczny” 2013, t. 6, s. 50.

W niniejszych rozważaniach zostanie podjęta próba wskazania rozwiązań przedstawionych problemów, a także odpowiedzi na pytanie o konsekwencje obecnie stosowanej polityki migracyjnej dla Federacji Rosyjskiej.

Charakterystyka państw Azji Centralnej

Pewnym problemem, który musi zostać zaadresowany w pierwszej kolejności by zachować jasny wywód pracy jest występowanie znacznej różnorodności charakterystyki państw regionu, których percepcja zanika podczas używania zbiorczego, regionalnego, określenia „Azja Centralna”.

Przykładem gospodarczej odmienności na tle sąsiadów jest Kazachstan, którego relatywnie wysoki poziom bogactwa liczonego w PKB per capita oraz średniego poziomu zarobków sytuuje pośród krajów przyjmujących migrantów, jako jedyne państwo w regionie. Na ten fakt ma wpływ posiadanie bogatych zapasów surowców naturalnych, przede wszystkim ropy naftowej, a także liberalna polityka zatrudnieniowa, traktująca priorytetowo problem drenażu specjalistów i tworzenia przyjaznych warunków do pracy. Kazachowie również wyjeżdżają do pracy w Rosji, jednak emigranci zarobkowi stanowią niewielki ułamek populacji, maksymalnie 6,6% w latach 2010-2015⁶.

Skrajnie przeciwna sytuacja ma miejsce w Tadżykistanie. Jest to kraj wysyłający migrantów w tak dużym zakresie, że jego rząd sam zachęca swoich obywateli do wyjazdu za granicę dla ustabilizowania własnej gospodarki⁷, ponieważ rodzimy rynek pracy nie jest w stanie przyjąć chcących się zatrudnić. Spojrzenie na dane statystyczne pozwala zrozumieć ten fakt, biorąc pod uwagę, że w roku 2008 stopa bezrobocia w niektórych obszarach wiejskich tego państwa wynosiła 60%⁸. Według niektórych szacunków niemal połowa Tadżyków w wieku produkcyjnym pracuje za granicą⁹, a sam kraj jest w światowej czołówce państw o największym udziale zagranicznych przekazów pieniężnych w PKB, według najnowszych danych (2016 r.) jest to 26,9%, a w roku 2008 było to nawet 50%, co jest absolutnym rekordem¹⁰.

Kirgistan znajduje się pomiędzy przytoczonymi wyżej końcami gospodarczego i zatrudnieniowego statystycznego spektrum. To podobnie jak Tadżykistan

⁶ S. Riazancew, *Labour Migration from Central Asia to Russia in the Context of the Economic Crisis* [31 VIII 2016], <https://goo.gl/EY9kS1> (6 VII 2017).

⁷ A.M. Danzer, B. Dietz, K. Gackowa, *Tajikistan Household Panel Survey: Migration, Remittances and the Labor Market*, Regensburg 2013, s. 18.

⁸ *2009 Investment Climate Statement – Tajikistan* [II 2009], <https://goo.gl/6mFna2> (13 VII 2017).

⁹ S. Riazancew, *Labour Migration...*

¹⁰ *Personal remittances, received (% of GDP)*, <https://goo.gl/ibAEVH> (6 VII 2017).

relatywnie niezamożne państwo w znacznej części zależne od przychodów zza granicy (stanowiły one 1/4 PKB w 2015 r.¹¹), prowadzące jednak liberalną gospodarczo politykę zatrudnieniową, związaną z prorynkowymi reformami przeprowadzonymi w kraju po rozpadzie ZSRR. Po Kazachstanie to państwo zajmujące najwyższą w Azji Centralnej lokatę w rankingu Doing Business mierzącego poziom ułatwień dla przedsiębiorców i poszanowanie praw własności, co w konsekwencji ułatwia tworzenie miejsc pracy. W 2017 r. było to miejsce 75¹².

Graniczący ze wszystkimi pozostałymi państwami Azji Centralnej Uzbekistan to kolejny przykład specyficznego powiązania wskaźników gospodarczych i polityki, które prezentują się mocno odmiennie od sąsiadów i dowód na to, że nie można opierać się wyłącznie na specyfice całego regionu w analizach wewnętrznej sytuacji tworzących go państw. Uzbekistan jest najbardziej zaludnionym państwem Azji Centralnej i rywalizując z Kazachstanem o nieformalne przywództwo w regionie, prowadzi odmienną od niego politykę migracyjną, stosując konserwatywne, centralne zarządzanie i ściśle kontrolując ruch graniczny. Skutkiem może być niewielka proporcja liczby emigrantów zarobkowych do całkowitej populacji kraju (maksymalnie ok. 11%), ale działa tu efekt skali – w liczbach bezwzględnych Uzbekistan przoduje w ilości wyjeżdżających do Rosji pracowników, którzy przynoszą zdecydowanie największą wartość przekazów pieniężnych, w 2013 r. było to niemal 8 mld USD¹³, dwukrotnie więcej niż w Tadżykistanie, mimo że udział tych przychodów w PKB oscyluje wokół 10%¹⁴.

Skrajnie zamknięty na międzynarodowy przepływ ludności jest Turkmenistan, którego przepisy wjazdowe i wyjazdowe tworzą silne obostrzenia. Z tego powodu jego udział w statystykach migracyjnych jest marginalny, co nie zmienia faktu, że najsilniejszy ruch ludności także w Turkmenistanie prowadzi do Federacji Rosyjskiej¹⁵.

Uwarunkowania migracji zarobkowej w regionie – czynniki przyciągania i wypychania

Powyższa pobieżna charakterystyka wyjaśnia różnice w specyfice i natężeniu migracji z przedstawionych państw do Federacji Rosyjskiej, jednak dla pełnego nakreślenia zjawiska należy także przedstawić okoliczności wspólne dla całego regionu. Uwarunkowania wypychania i przyciągania, czyli czynniki sprzyjające

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Doing Business 2017*, s. 7 [1 VI 2016], <https://goo.gl/djE6sG> (6 VII 2017).

¹³ S. Riazancew, *Labour Migration...*

¹⁴ *Personal remittances...*

¹⁵ *Migration Profiles – Turkmenistan*, s. 2, <https://goo.gl/VoeoGA> (6 VII 2017).

wyjazdowi oraz osiedlaniu się za granicą w celu podjęcia pracy w innym kraju są natomiast podobne dla wszystkich państw regionu. W przypadku migracji zarobkowej najważniejsza będzie analiza czynników ekonomicznych, ale choć są one decydujące, istnieje też kilka innych kategorii, które mogą ułatwiać migrantom podjęcie decyzji o opuszczeniu swojego kraju, a jednocześnie wyjaśniać przyczyny, z powodu których Rosja potrzebuje nowych pracowników, przede wszystkim z regionu Azji Centralnej. Są to czynniki demograficzne, kulturowe, a także na bardziej oficjalnym poziomie – polityczno-integracyjne.

Trywialne jest stwierdzenie, że Federacja Rosyjska, mimo problemów ekonomicznych związanych z sankcjami nałożonymi na nią przez Unię Europejską, to państwo relatywnie dobrze rozwinięte gospodarczo. Jest to szczególnie zauważalne przy porównaniu jej wskaźników ekonomicznych z państwami Azji Centralnej. Wszystkie dane świadczą na korzyść Rosji – jej PKB per capita w roku 2013 wynosiło 14 612 USD, podczas gdy w Tadżykistanie było to 1037 USD, w Kirgistanie 1263 USD, a w Uzbekistanie 1878 USD¹⁶. Również przeciętne miesięczne wynagrodzenia są w Rosji wyższe – 686 USD przy 526 USD w Kazachstanie, 155 USD w Kirgistanie i zaledwie 81 USD w Tadżykistanie¹⁷. Innym wskaźnikiem, który dobrze uwidacznia dysproporcję między Rosją, a jej mniej rozwiniętymi sąsiadami jest poziom bezrobocia, w 2013 r. było to w największym kraju świata 5,5% przy 8,4% Kirgistanu i 11,6% Tadżykistanu¹⁸. Faktem świadczącym o udanej polityce zatrudnieniowej Kazachstanu jest utrzymywanie się wielkości bezrobocia w tym kraju na poziomie Rosji.

Czynnikiem w pewien sposób podsumowującym powyższe jest relatywna granica ubóstwa, poniżej której znajduje się 11% ludności Federacji Rosyjskiej, 17% Kazachstanu i aż 35% Tadżykistanu¹⁹. Należy też pamiętać, że granica ubóstwa zależna jest od poziomu bogactwa danego kraju i znajduje się niżej w krajach słabiej rozwiniętych, co dodatkowo wzmacnia wagę przedstawionego porównania.

Możliwość i pojemność wewnętrznego rynku pracy zależy od jego wielkości, którą tworzy odpowiednia ilość ludzi w określonym wieku (produkcyjnym), a są to czynniki demograficzne, tworzące kolejną kategorię porównania państw. W Azji Centralnej występuje znaczny popyt na pracę generowany przez wysoki przyrost naturalny, właściwy krajom muzułmańskim oraz dużą ilość obywateli w wieku produkcyjnym.

¹⁶ I. Maliuczenko, *Labour Migration from Asia to Russia: Economic and social impact on the societies of Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan*, „Central Asia Security Policy Briefs” 2015, nr 21, s. 5.

¹⁷ S. Riazancew, *Labour Migration*. I. Maliuczenko podaje wyższe uśrednione zarobki, ale proporcja na rzecz Federacji Rosyjskiej nadal jest największa, 164 USD dla Tadżykistanu i ponad sześciokrotnie więcej dla Rosji.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ I. Maliuczenko, *op.cit.*

Jednocześnie w Rosji występuje przewaga popytu na pracę, który zaspokoić może tylko imigracja, szczególnie w niskopłatnych sektorach, w których Rosjanie nie chcą podejmować pracy, jak budownictwo czy handel. Do tego – jak zauważa Siergiej Riazancew z Rosyjskiej Akademii Nauk – pojawiają się nowe wzory migracji, emigrują nie tylko mężczyźni z dużych miast, coraz częściej są to mieszkańcy wsi, kobiety i ludzie bardzo młodzi, szczególnie w Tadżykistanie²⁰.

Czynnik kulturowy odpowiada z kolei za fakt, iż emigranci z omawianych krajów wyjeżdżają w większości do Federacji Rosyjskiej, a nie do Chin czy państw Bliskiego Wschodu. Przez dziesiątki lat Azja Centralna wchodziła w skład Związku Radzieckiego, łatwiej wyjeżdżać pracownikom do kraju, którego język i mentalność znają, gdzie mają kontakty i znajomych, łatwiej jest dzięki temu im również podjąć tam pracę²¹. Wiąże się to też z kolejnym czynnikiem, infrastrukturalnym. Geograficzna bliskość Rosji i jej dostępność zarówno przez podróż lądem, wodą jak i w powietrzu pozwala na zwiększanie siatki połączeń i na relatywnie niskie ceny biletów, co działa na korzyść emigrantów.

Czynnik polityczno-integracyjny to przede wszystkim funkcjonowanie powołanej w 2015 r. Unii Eurazjatyckiej. W jej skład wchodzi Rosja, Armenia, Białoruś, Kazachstan i Kirgistan (stan na 2017 r.), a Tadżykistan prowadzi rozmowy negocjacyjne. Między tymi krajami istnieje już wolny przepływ pracowników, a docelowo ma powstać wspólny rynek energii. Obywatele państw-członków Unii Eurazjatyckiej nie potrzebują wiz ani pozwoleń na pracę, z kolei dla mieszkańców Tadżykistanu i Uzbekistanu odpowiednie zezwolenia są obligatoryjne, ale również oni uczestniczą w ruchu bezwizowym, pod warunkiem, że w ciągu 30 dni od przyjazdu do kraju docelowego znajdą legalną pracę. Jednocześnie stworzona nieco na potrzeby aneksji Krymu i wojny w ukraińskim Donbasie rosyjska reforma imigracyjna zakłada ułatwienia w przyznawaniu obywatelstwa kraju Puszkina przebywającym na jego terytorium imigrantom, pod warunkiem, że znają język rosyjski i zrzekną się dotychczasowego obywatelstwa²².

²⁰ S. Riazancew, *Labour Migration...*

²¹ Należy wspomnieć, że znaczenie języka rosyjskiego w regionie maleje, jest on używany w kontaktach oficjalnych i międzynarodowych, ale dla młodego pokolenia ważniejsza obecnie jest znajomość angielskiego, szczególnie że Uzbekistan, Turkmenistan i Tadżykistan zmniejszają liczbę szkół z rosyjskim językiem wykładowym, a dwa pierwsze kraje zrezygnowały z używania cyrylicy do zapisu swoich narodowych języków. Por. K. Aminow, V. Jensen, S. Jurajew et al., *Language Use and Language Policy in Central Asia*, „Central Asia Regional Data Review” 2010, vol. 2, nr 1, s. 21; J. Nixey, *The Long Goodbye: Waning Russian Influence in the South Caucasus and Central Asia*, „Chatham House Briefing Paper” [VI 2012], s. 14, <https://goo.gl/Wp4Ugp> (13 VII 2017).

²² *Reforma imigracyjna po rosyjsku*, „Nowy Dziennik”, 22 IV 2014, <https://goo.gl/ibFKB3> (13 VII 2017).

Wyzwania związane z migracją

Konsensus, do którego pragną doprowadzić Narody Zjednoczone, to uznawanie każdego rodzaju migracji za zjawisko pozytywne i pożądane. W 2016 r. w wyniku przyjęcia tzw. Deklaracji Nowojorskiej powstała kampania społeczna „Together” (Razem) promująca dialog między organizacjami pozarządowymi i rządami w sprawie uchodźców i migrantów, a nowo wybrana Specjalna Przedstawicielka Sekretarza Generalnego ds. Migracji Międzynarodowej, Louise Arbour stwierdziła wprost, iż należy wzbogacić migracyjną narrację o pozytywne elementy, dotyczące przykładowo korzyści dla krajów przyjmujących, ponieważ „czarny PR” migracji jest już dostatecznie rozpowszechniony²³.

Nie ulega wątpliwości, że migracja jest zjawiskiem pozytywnym, jednak nie można unikać tematów trudnych, związanych z problemami, jakie ze sobą niesie: nie w celu jej ograniczania, ale dla poprawienia ogólnej sytuacji imigrantów zarobkowych oraz stworzenia im dogodnych warunków egzystencji w kraju przyjmującym.

Negatywne skutki ekonomiczne migracji dla krajów emigracyjnych również mogą nie być zbyt oczywiste podczas pobieżnej analizy. Przekazy pieniężne opiewają na miliardy dolarów, a państwa rozwijają się. Jednocześnie jest to jednak obarczone ryzykiem, fakt tak znacznego oparcia PKB na przekazach zagranicznych oznacza, że rządy Tadżykistanu, Kirgistanu czy Uzbekistanu mają niewielki wpływ na znaczną część swoich dochodów, ponieważ te zależne są od koniunktury państwa trzeciego – Rosji. Potwierdzają to dane statystyczne. Sytuacja gospodarcza w Azji Centralnej najmocniej pogorszyła się w roku 2008, w okresie światowego kryzysu gospodarczego oraz po aneksji Krymu i dewaluacji rubla wywołaną sankcjami ekonomicznymi, a przez to zauważalny był spadek wartości przekazów pieniężnych do Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgistanu²⁴ (Turkmenistan i Kazachstan z wymienionych wcześniej powodów nie są badane tak dokładnie). Według niektórych szacunków do roku 2015 w Tadżykistanie wartość ta spadła o niemal 50%²⁵.

Sam sposób wydatkowania otrzymanych pieniędzy również budzi pewien niepokój – inwestycje w sektorze małych i średnich firm są niewielkie, większość środków przeznaczanych jest na konsumpcję²⁶, co podnosi poziom życia, ale w dłuższej perspektywie powoduje stagnację. W połączeniu z populizmem rządzących tym regionem, mających na uwadze dobrobyt gospodarstw domowych

²³ Feature: Highlighting ‘positive impact’ of migration key to changing policies, public opinion – UN envoy, <https://goo.gl/j6XSJp> (21 VII 2017).

²⁴ Трудовая Миграция, денежные переводы и человеческое развитие в странах Центральной Азии 2015, s. 23, <https://goo.gl/p3Yq3b> (19 VII 2017).

²⁵ S. Riazancew, *Labour Migration...*

²⁶ *Ibidem*.

w zamian za stabilne stanowiska, tworzy się tzw. „holenderska choroba” – osłabienie woli politycznej do przeprowadzania strukturalnych reform i dywersyfikacji strategii wzrostowych, ponieważ wzrost pojawia się niezależnie, nie będąc nawet skutkiem wewnętrznej polityki²⁷. W dłuższej perspektywie może to powodować zagrożenia dla stabilności systemu podatkowego, ubezpieczeniowego i emerytalnego – kośćca każdej nowoczesnej gospodarki.

Dla Federacji Rosyjskiej, kraju „zależnego od migrantów”, których praca tworzy 8% jego PKB²⁸, największym ekonomicznym zagrożeniem jest zjawisko, które na jej terenie bezpośrednio dotyka samych imigrantów – pracodawcy nieraz wykorzystują trudną sytuację pracowników, ich zadłużenie z powodu kosztów dotarcia do Rosji oraz częsty brak wykształcenia, płacąc im minimalne stawki, a często wprost wykorzystując ich do niewolniczej pracy (również dzieci), co oprócz bycia moralnie nagannym procederem, przyczynia się także do powiększania w Rosji szarej strefy, ponieważ pracodawcy przerzucają na państwo obciążenia związane z ochroną zdrowia czy programami pomocowymi, a często w ogóle nie spisują z pracownikami z Azji Centralnej żadnej umowy²⁹. W 2015 r. Rosja wprowadziła przepisy, w myśl których posiadanie polisy zdrowotnej jest niezbędnym warunkiem otrzymania pozwolenia na pracę³⁰, ale w żaden sposób nie pomaga to tym imigrantom, którzy i tak są zatrudnieni nielegalnie.

Sytuacja pracowników z Azji Centralnej w Federacji Rosyjskiej w kontekście społecznym jest ogólnie zła, można ją porównać tylko do warunków, na jakich przebywają w tym państwie mieszkańcy kaukaskich republik Czeczenii i Dagestanu, posiadający jednak rosyjskie obywatelstwo. Problemem jest nie tylko ekonomiczne wykorzystywanie pracowników, ale także pozbawianie ich przez pracodawców dokumentów, fałszerstwa, zmuszanie do życia w ciężkich warunkach (przykładowo wielu z nich musi mieszkać na terenie zakładu, w którym pracują), wspomniany wyżej brak pisemnych umów, a przez to możliwość eksploatacji ponad normy, a nawet przemoc fizyczna, w tym seksualna. Imigranci mają utrudniony dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej, a problem ich alienacji w rosyjskim społeczeństwie to szeroka kwestia, którą należałoby poruszyć w osobnym opracowaniu. Na użytek artykułu warto natomiast przedstawić specyficzną dla Rosji kwestię niechęci do pracowników z tego regionu (a także nieetnicznych Rosjan z Kaukazu Północnego).

²⁷ *Трудовая Миграция...*

²⁸ S. Рязанцев, *Вклад трудовых мигрантов в рождаемость в России: социально-демографические эффекты и издержки*, „Российский Фонд Фундаментальных Исследований” [2013], s. 337, <https://goo.gl/XzsSzL> (19 VII 2017).

²⁹ S. Riazancew, *Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation and Irregular Labour Migration in the Russian Federation: Forms, Trends and Countermeasures*, Moskwa-Stockholm 2014, s. 56.

³⁰ I. Maliuczenko, *op.cit.*, s. 9.

Imigranci są ofiarami „pełzającego” rosyjskiego nacjonalizmu, który sam w sobie jest zjawiskiem złożonym, ale warto przybliżyć tu jego praktyczny, a nie polityczny wymiar, mianowicie przemoc i represje ze strony nacjonalistycznych i neonazistowskich grup spotykające pracowników z Azji Centralnej. Czasem są to przypadki skrajne, jak zabójstwo 9-letniej Hurszidy Sułtanowej z Tadżykistanu na jednym z petersburskich podwórek przez skinheadów w 2004 r. Obecnie liczba aktów przemocy spada, ze względu na walkę rosyjskiego rządu ze skrajnymi organizacjami, jako konkurencją dla oficjalnego nacjonalizmu etnicznego wyrażanego przez Władimira Putina po aneksji Krymu oraz zaangażowania się dużej części bojowników i neonazistów w działania wojenne we wschodniej Ukrainie³¹.

Niepokój może rodzić codzienna, „zwyczajna” niechęć Rosjan, którzy mogą nie posuwać się do zbrodni, ale w dużej części popierają hasło „Rosja dla Rosjan”. Często są to bardzo młodzi ludzie, którzy nie mogą jeszcze odpowiadać za swoje czyny jak dorośli, co przez nacjonalistyczne organizacje wykorzystywane jest do działań represyjnych, tak jak grupa „Guestbusters”, która zajmowała się wyszukiwaniem koczowisk nielegalnych imigrantów i donoszeniem o nich na policję oraz wymuszaniem na niej przyjęcia zgłoszenia, nawet, jeśli sąsiedzi się nie skarżyli na ich obecność, a imigranci nie łamali prawa (oprócz nielegalnego przebywania na terenie Rosji)³².

Jeszcze mniej zbadanym tematem są kwestie społecznych konsekwencji dla rodzin imigrantów, które pozostały w krajach wysyłających. Problem rozłąki i rozbitych rodzin jest znany szeroko, ale w Azji Centralnej dodatkowo należy umieścić go w kontekście plemiennej i muzułmańskiej specyfiki regionu, w której życie rodzinne stanowi znaczną wartość, a która jednocześnie utrudnia niezależność, przede wszystkim pozostającym w kraju pochodzenia kobietom.

Kobiety są także pośrednio społecznymi ofiarami migracji ze względu na zachwianie równowagi płci w Tadżykistanie, Kirgistanie i Uzbekistanie, gdzie występuje ich znaczna nadreprezentacja, ponieważ nadal to przeważnie mężczyźni wyjeżdżają do pracy za granicę. Stanowi to dla kobiet znaczne obciążenie, w dodatku utrudnia założenie własnej rodziny, co powoduje, że obniża się wiek zamążpójścia w Azji Centralnej, w Tadżykistanie niektóre dziewczynki biorą śluby już w wieku 15-16 lat³³. Z drugiej strony wzrasta liczba rozwodów, ponieważ przebywający stale za granicą mężczyźni, często znajdują sobie tam żony. Pomaga w tym kontrowersyjna praktyka rozwodu muzułmańskiego – trzykrotne powtórzenie

³¹ M. Włodarczyk, *Oblicza nacjonalizmu w Federacji Rosyjskiej: modernistyczna instrumentalizacja a etniczna nienawiść*, [w:] *Tendencje nacjonalistyczne i migracyjne we współczesnej Europie*, B. Olbrych, A. Gołębiowski (red.), Radom 2017, s. 75.

³² *Ibidem*, s. 76.

³³ I. Maliuczenko, *op.cit.*, s. 11.

słowa „talak”, nawet przez telefon lub wiadomość SMS³⁴. Jest to krytykowane przez przywódców religijnych, jednak nadal praktykowane.

Cierpią także dzieci, których poziom edukacji sukcesywnie się obniża, ponieważ stanowi on dla rodziców mniejszy priorytet niż kwestia przeżycia i zarobków. Spadek ten jest potwierdzony przez badania Funduszu Ludnościowego Narodów Zjednoczonych, który podaje różnicę między liczbą dzieci podejmujących naukę w szkołach podstawowych oraz szkołach drugiego stopnia na kilkanaście punktów procentowych. Szczególnie widoczne jest to w Tadżykistanie, gdzie do szkół podstawowych uczęszcza 99% chłopców, a kolejnych 90% w szkołach drugiego stopnia, natomiast udział dziewczynek zmniejsza się tu od 96% do 80%. Z kolei w Kirgistanie w przypadku obu płci spadek wynosi od 95% dla szkół podstawowych do 79% w szkołach drugiego stopnia³⁵.

Konkluzje

Na podstawie analizy obecnej sytuacji imigrantów zarobkowych w Federacji Rosyjskiej należy stwierdzić, że państwo to w sposób niewystarczający podejmuje problem ochrony pracowników przyjeżdżających do niej, szczególnie z Azji Centralnej. Statystyki ukazują Rosję jako główny cel wyjazdów, jednak praca w tym kraju obarczona jest ryzykiem dla imigrantów pod względem prawno-ekonomicznym oraz obyczajowym dla pozostających w domu ich rodzin.

Specyfika rosyjskiej polityki, nie tylko migracyjnej, dodatkowo utrudnia wypracowanie korzystnych rozwiązań. Powstanie Unii Eurazjatyckiej i rosnące zapotrzebowanie Rosji na siłę roboczą z zewnątrz tworzą duży potencjał dla imigrantów jednak potrzeba tu kompleksowych strategii, które w obecnym momencie nie mają możliwości realizacji – organizacje pozarządowe badające przypadki rasizmu i ksenofobii są represjonowane (w 2017 r. Centrum Sowa zostało wpisane na listę „zagranicznych agentów” i nałożono na nie grzywnę w wysokości 300 tys. rubli³⁶), a pracodawcy wołają korumpować instytucje państwowe niż tworzyć dobre warunki pracy.

Kampanie ONZ oraz akty prawa międzynarodowego, takie jak opisywana wyżej Deklaracja Nowojorska to jeden ze sposobów walki z problemem, ale niewiązący, dlatego potrzebne są zmiany prawne i społeczne w samej Federacji Rosyjskiej. Całościowa strategia mogłaby być przykładowo dwutorowa, rządowy przekaz skierowany do społeczeństwa i stworzenie pozytywnej narracji wobec

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ M. Greene, S. Joshi, O. Robbles, *By Choice not by Chance. Family planning, human rights and development* [14 XI 2012], s. 108-110, <https://goo.gl/mP8zZf> (20 VII 2017).

³⁶ *Помочь „Сове” заплатить штраф*, [31 V 2017], <https://goo.gl/Wtcyjc> (20 VII 2017).

imigrantów, jako niezbędnych, potrzebnych i mile widzianych w Federacji, która z założenia jest wieloetniczna, a także działania skierowane bezpośrednio do firm, zarówno w formie zastrzania kar i cofania licencji za pracę niewolniczą i nielegalne zatrudnianie oraz w postaci ulg, udogodnień i bonusów, np. podatkowych lub wizerunkowych (jak organizacja plebiscytu na najbardziej przyjaznego pracodawcę itp.³⁷).

Zmiany są potrzebne, ponieważ traktowanie przez Rosję państw Azji Centralnej wyłącznie jako w pełni zależnego od niej źródła taniej siły roboczej, w dłuższej perspektywie będzie dla tego kraju zgubne – jeśli Tadżycy i inni migranci znajdą wewnętrzną lub zewnętrzną alternatywę zarobkową, ich zastąpienie będzie problematyczne.

Abstract

Michał Włodarczyk

Problems of labour migration in Central Asia in economic and social aspect

The article handles the problem of labour migration from Central Asia to the Russian Federation. While underlining an importance of discussion about migration in contemporary politics, there are described characteristics of the region and differences between states that constitute it – Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan, their various approaches to migration policy and resulting different scales of labour migration and amounts of remittances as GDP share are also presented. Next, there are distinguished push and pull factors concerning those countries (and the Russian Federation) – economic, demographic, cultural and political.

The main body of the paper is focused on challenges which labour migration poses both for sending states and Russia such as economic instability, dependence on external prosperity, frauds and exploitation, intolerance and xenophobia and threats for a consistency of families in Central Asia. As a conclusion appears a statement on insufficiency of current Russian legislative solutions and the new ones are proposed.

Keywords: labour migration, Central Asia, demography, integration, xenophobia

³⁷ S. Riazancew, *Trafficking in Human...*, s. 77.

References

- 2009 *Investment Climate Statement* – Tajikistan [II 2009], <https://goo.gl/6mFna2> (13 VII 2017).
- Aminow, K., Jensen, V., Jurajew, S. et. al., *Language Use and Language Policy in Central Asia*, „Central Asia Regional Data Review” 2010, vol. 2, nr 1.
- An interview with the president*, „The Economist”, 2 VIII 2014, <https://goo.gl/2xnV57> (20 VI 2017).
- Bobkowski, K., *Chiny w grze o dominację nad Eurazją*, „Przegląd Geopolityczny” 2013, t. 6.
- Danzer, A.M., Dietz, B., Gackowa, K., *Tajikistan Household Panel Survey: Migration, Remittances and the Labor Market*, Regensburg 2013.
- Doing Business 2017* [I VI 2016], <https://goo.gl/djE6sG> (6 VII 2017).
- Feature: Highlighting ‘positive impact’ of migration key to changing policies, public opinion* – UN envoy, United Nations News Centre, <https://goo.gl/j6XSJp> (21 VII 2017).
- Greene, M., Joshi, S., Robbles, O., *By Choice not by Chance. Family planning, human rights and development* [14 XI 2012], <https://goo.gl/mP8zZf> (20 VII 2017).
- Labour migration*, <https://goo.gl/oQEETF> (20 VI 2017).
- Malyuchenko, I., *Labour Migration from Asia to Russia: Economic and social impact on the societies of Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan*, „Central Asia Security Policy Briefs” nr 21.
- Menozi, C., *International Migration Report 2015 Highlights*, United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- Migration Profiles – Turkmenistan*, <https://goo.gl/VoeoGA> (6.07.2017).
- Nixey, J., *The Long Goodbye: Waning Russian Influence in the South Caucasus and Central Asia*, „Chatham House Briefing Paper”, [VI 2012], <https://goo.gl/Wp4Ugp> (13 VII 2017).
- Personal remittances, received (% of GDP)*, <https://goo.gl/ibAEVH> (6 VII 2017).
- Pomoch’ „Sove” zaplatit’ shtraf*, [31 V 2017], <https://goo.gl/Wtcyjc> (20 VII 2017).
- Reforma imigracyjna po rosyjsku*, „Nowy Dziennik”, 22 IV 2014, <https://goo.gl/ibFKB3> (13 VII 2017).
- Ryazantsev, S., *Vklad trudovykh migrantov v rozhdayemost’ v Rossii: sotsial’no-demograficheskiye efekty i izderzhki* [2013], <https://goo.gl/XzsSzL> (19 VII 2017).
- Ryazantsev, S., *Labour Migration from Central Asia to Russia in the Context of the Economic Crisis* [31 VIII 2016], <https://goo.gl/EY9kS1> (6 VII 2017).
- Ryazantsev, S., *Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation and Irregular Labour Migration in the Russian Federation: Forms, Trends and Countermeasures*, Moskwa/Sztokholm 2014, ss. 1-90.
- Statystyki dotyczące migracji i populacji migrantów* [III 2017], <https://goo.gl/dkf8vD> (20 VI 2017).

Trudovaya Migratsiya, denezhnyye perevody i chelovecheskoye razvitiye v stranakh Tsentralnoy Azii, Eurasian Development Bank, UNDP, 2015, <https://goo.gl/p3Yq3b> (19 VII 2017).

Włodarczyk, M., *Oblicza nacjonalizmu w Federacji Rosyjskiej: modernistyczna instrumentalizacja a etniczna nienawiść*, [in:] *Tendencje nacjonalistyczne i migracyjne we współczesnej Europie*, B. Olbrych, A. Gołębiowski (eds.), Radom 2017.

Michał Włodarczyk – mgr stosunków międzynarodowych, doktorant w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0001-5169-3087